

Weöres Sándor pályakezdése a Nyugattól a Várig

Weöres Sándor próteuszi alkatú költő, egyik legfőbb kifejezési formája a metamorfózis: minden kortársánál gyakrabban változik költészete. Álarcainak, ötvözeinek számbavétele hatalmas vállalkozás lenne. Az ősköltészet, a keleti filozófia és a mitológia tájain is jártas próteuszi vagy, Hamvas Béla szavaival élve, „orpheuszi” költő kalandozásait nem kísérli meg e rövid írás bemutatni, csupán a pályakezdet néhány állomását: a Nyugattól a székesfehérvári Várig tartó pályaszakaszt ismerteti.

Weöres Sándor „úgy tűnt fel egyszerre és tiszta fényvel, áthatóan ragyogva, a frissesség nagy magányával, mint amikor a derengő esti égen kitűzi fényes fejét az első csillag. [...] a hang, amelyen szól tiszta: a csengés hibátlan, a futamok tökéletesek, [...] egyéni és elragadó”¹ – 1929. április 14-én Bónyi Adorján a Pesti Hírlap vasárnapi számában ezekkel a szavakkal méltatta az akkor 16 éves Weöres Sándor költészetét. Az épp száz esztendeje, 1913. június 22-én Szombathelyen napvilágot látott Weöres Sándor „poeta natus”, született tehetség volt. Már Csöngén töltött gyermekéveiben sokféle ritmusszerkezettel, többféle mintára visszatekintő stilizációval próbálkozik. 1928-ban már négy verse jelenik meg Karácsony Sándor ifjúsági lapjában, Az Erőben. Az igazi felfedezést azonban a Pesti Hírlapnak, Bónyi Adorján méltatásának köszönhetette. Itt jelent meg az *Öregek* című verse is, amelyre Kodály Zoltán kórusművet komponált. Ilyen előzmények után nem ismeretlenül került a főváros kulturális életébe: irodalmi tájékozódása kezdettől a Nyugat köréhez kapcsolódott. Már 1929-ben elküldte első verseit Osvát Ernőnek, a Nyugat akkori főszerkesztőjének, aki azonban az öngyilkossága előtti hónapokban nem válaszolt az ifjúnak. Ennek ellenére Weöres lelkesedése töretlen maradt. Tehetségére Babits, Kosztolányi, Füst Milán, Fülep Lajos és Hamvas Béla is felfigyelt. Weöres folyamatosan igényelte mesterei visszajelzéseit, tanácsait. Osvátnak küldött, megválaszolatlan levele után személyesen kereste fel Kosztolányi Dezsőt és Babits Mihályt, akik szívesen fogadták az akkor épp egy szombathelyi gimnáziumban tanuló diák-költőt. Kosztolányi Dezső 1929. szeptember 7-i levelében „drága csodagyermek”-ként köszöntötte.

Kosztolányi mellett másik nagy mestere Babits volt, akinek már 13 évesen olvasta a Pesti Naplóban *Két nővér* című versét. Erről az irodalmi élményéről később, a Magyar Csillag 1943. december 15-i számában is vallomást tesz: „Ma sem tudom teljesen, hogy mi történt akkor velem: a bronz-csillogású anapaestusok, a költemény fáklyafüstben imbolygó relief-szerű alakjai szinte más lényé formáltak. Nem nyughattam addig, míg hozzá nem jutottam két verseskötetéhez; anyám [...] megvette a *Recitative*-ot és a *Nyugtalanság völgyé*-t. [...] én addig döcögő fűzfa-verseket írtam és egyszerre büszke madarak szálltak a kezem alól”² Weöres Babitscsal 1929-ben ta-

¹ BÓNYI Adorján, *Mint csillag az égen*, Pesti Hírlap, 1929. április 14. = *Öröklét. In memoriam Weöres Sándor*, szerk., DOMOKOS Mátyás, Bp., Nap, 2003, 16–17.

² WEÖRES Sándor, *Emlékezés Babits Mihályra*, Magyar Csillag, 1943. december 15., 716.

lálkozott először: bemutatta neki néhány versét, mestere pedig négy kötetével ajándékozta meg. Innentől kezdődik levélváltásuk. Weöres 1930-ban kilenc költeményét is elküldi Csöngérről, köztük a *Veríték* és az *Asszonyok a padon* címűeket.

Babits, aki 1929. december 1-jétől a Nyugat főszerkesztője lett, a *Hajnal* című Weöres-verset közli először a Nyugatban, 1932-ben. Még ugyanebben az évben jelenik meg a *Jajgatás* és a *Kikericsék*. Babits a versekért cserébe ingyen járatta a Nyugatot Csöngére fél éven át. Weöres 1932-től a Nyugat állandó munkatársa lett, a korabeli irodalmi élet körébe is bekerülhetett a Nyugat kapuján. A folyóirat fennállásáig, 1941-ig 64 költeménye jelent meg a Nyugatban. A *Hajnal* című első verse, melyet később *Cselédlányok* címmel vett fel *Hideg van* című kötetébe, még nem tükrözi Weöres költői alkatát, esztétikáját. A *Hajnal* után – mely nem jellegzetesen Weöresre valló zsánerekép – olyan fontos versek is megjelentek a Nyugatban, mint *A Holdhoz*, *Mocsári dal*, *Fű, fa, füst*, *Anyámnak*, *Harmadik nemzedék*, *Levél Füst Milánnak*, *Estharang*, *Tavaszi dal*, *Istar pokoljárása*, *Cseremisx dalok*. Ezek a Nyugatban közölt alkotások a későbbi Weöres-kötetek jelentős versei közé tartoznak. A harmadik nemzedék költői közül (Radnóti Miklós, Rónay György, Hajnal Anna, Devcseri Gábor, Zelk Zoltán, Vas István) Weöres szerepelt legtöbbször a Nyugat hasábjain.

A kivételes formakészségről árulkodó költő válogatás nélkül adta fel kéziratait, verstördékeit Babitsnak. 1933-ban újra találkoznak: levelezésük gyakoribbá, kapcsolatuk szorosabbá válik. A Babitsnak küldött levelekből nyomon követhetjük a versek keletkezésének körülményeit, Weöres esztétikai ideáljának formálódását és a zenei műfajok iránti érdeklődését. 1933. február 8-án a következő levelet küldi:

Kedves Mester,
[...] Mostanában kevés verset írok, de annál több vázlatot és mindenféle törmelék. Zenei műfajokat próbálok behozni a költészetbe, a »szvit«-et már meg is valósítottam gyakorlatilag. [...] A »szimfónia« elméletével is kész vagyok: az első részben fölvetek egy téma-, kép- és ritmus-csoportot és ezt még két vagy három részen keresztül variálom, mindig más és más hangulatba mártva az első szakasz anyagát. Ez igen nehéz lesz.³

Weöres lelkesedése, költői szemlélete, alkotókedve üdítően hatott Babitsra, aki érdeklődéssel figyelte a fiatal tehetség inspirációit, szárnypróbálgatásait. Néhány Babitsnak küldött leveléből bepillantást nyerhetünk Weöres költői műhelyébe, a vers keletkezésének körülményeibe, például *Szűcsöngő* című versét is elküldte 1934. február 22-i levelében. Komolyabb hangvételű, hosszabb, filozofikus költeményeivel párhuzamosan jelennek meg gyermekversei. Ezeknek a legtöbbször játékvise: nem szerepjátékok, hanem olyan önálló műfajú költemények, amelyeket Kenyeres Zoltán „kép és ritmus újszerű kapcsolatával folytatott kísérletezésnek”⁴ nevez. Máskor ezeket a játék ösztönzésére született verseket „ritmusötleteket rögzítő lírai jegyzetek”⁵-nek hívja. A versikéket harmonikus egybecsengés és sokféleség jellemzi. Weö-

³ Részlet WEÖRES Sándor Babits Mihálynak 1933. február 8-án küldött leveléből = W. S., *Egybegyűjtött levelek*, szerk. BATA Imre, NEMESKÉRI Erika, Bp., Pesti Szalon – Marfa Mediterrán, 1998, 190.

⁴ KENYERES Zoltán, *Tündérsíp*, Bp., Szépirodalmi, 1983, 163.

⁵ *I. m.*, 165.

res játékversei tehát olyan ritmikai képződmények, melyek nem jelentésükkel, tartalmukkal, hanem sokkal inkább dallamukkal, zeneiségükkel hatnak.

Weöres kísérletező kedve, a szavakkal való játék akusztikai lehetőségei teremtették meg a gyermekköltészet remekeit. Weöres játékverseiben a jelentésréteg csökkenésével ritmikai-zenei hatások közvetítik az esztétikai élményt. *A vers születése* című írásában maga is utal a tudatos zenei-ritmikai hatástörekvésre: a költészetet auditív művésztnek tekinti, a vers hangzásbeli kötöttségét a zenéhez kapcsolja. A magyaros és az időmértékes verselés szimultaneitása egyedi módon ötvöződik költészetében. Jó példa erre korai versei közül a *Bartóké suite Lidérc* című darabja, ahol dactylusok és spondeusok időmértékes ismétlődése révén történik az ütemváltás a magyaros verselésben:

Százkaru komló – UU // --
Nyög kusza kínban. – UU // --

Weöres ritmuspróbáiban többféle verslábbal, ütemmel és különböző hanghata- sokkal kísérletezik. A *Bartóké suite Varázséneke*iben rövid és hosszú sorok váltakoznak: a hosszabb sorok csupa rövid szótagokból, pirrychiusokból állnak; míg a rövidebb sorok spondeusszal lassítottak. Ez az ellentétezés adja a versritmus egyensúlyát. A hosszú és rövid szótagoknak a magyaros verselésbe való elvegyülése a klasszikus időmértékes verslábakkal kombinálva egy egyedi szimultán technikát és ritmusgazdagságot eredményez:

Csiribiri csiribiri
zabszalma --
négy csillag közt
alszom ma.

A zenei dallamokkal kísérletező híres *Bartóké suite Varázséneke* Pécssett jelent meg első, *Hideg van* című kötetében 1934-ben. A kötet remek visszhangot kapott: Illyés a Nyugatban, egykori szombathelyi tanára, Pável Ágoston a Vasi Szemlében, Takáts Gyula a Magyar Minervában méltatta: „Weöres sokat ad (akárcsak ebben mestere, Babits Mihály) a verstanra: ritmusra, rímre, alliterációk, asszonáncok, tiszta rímek csengésére. [...] ritmusérzékét versmelódiák komponálásával gyakorolja. Ezekben a szavak csak eszközei verse melódiájának. Könyvének ilyen része a *Bartóké suite* című fejezet”.⁶

Weöres gyermekversei zömmel Kodály Zoltán keze alá készültek, tudatosan válogatta egy-egy zenei dallamra írt verseit köteteibe. Költészeti látóköre Babits nyomán is formálódott: valószínű a *Bóbita* dactylusokban lüktető dallamát már ismerté Babits költészetéből, az *Új leoninusok* versritmusából:

Kékek az alkonyi dombok, – UU / – UU / -- Bóbita, bóbita táncol – UU / – UU / --

A dallamos *Valse triste* című verse az *Első szimfónia* darabjaként *A kő és az ember* című második kötetében jelent meg 1935-ben. A sikeres pályakezdést a Baumgarten

⁶ TAKÁTS Gyula méltatása 1935-ben jelent meg a Magyar Minervában = KENYERES Zoltán, *Weöres Sándor*, Bp., Kossuth, 2013, 57.

Alapítvány kuratóriuma is elismerte: 1935-ben Baumgarten-jutalomban, egy évvel később Baumgarten-díjban részesült, melyekből előbb észak-európai, majd távolkeleti utazást tett. A keleti filozófiai áramlatok hatására és Várkonyi Nándor biztatására fordította le németből és franciából a Gilgames-éneket, illetve több ókori keleti töredéket. A távolkeleti utazás hatása érezhető második kötetén. Metafizikai tétel-ekkel, keleti bölcsellettal átitatott verseinek képzetvilága filozofikus.

Második kötete: a *Kő és az ember* szintén Pécssett látott napvilágot. A fiatal költő 1933-tól a pécsi Erzsébet Tudományegyetem történelem–földrajz, majd filozófia–esztétika szakos hallgatója lett. Szellemi érdeklődése, filozófiai–esztétikai–költészeti műveltsége ezekben az években is sokat formálódott. Olyan kiváló tanárokkal találkozhatott, mint az ókortudós Kerényi Károly, a művészettörténész Fülep Lajos vagy a filozófus Halasy-Nagy József (akihez *A vers születése* című doktori disszertációját is írta). Itt ismerkedett meg a pécsi könyvtárban dolgozó kultusztörténész, Várkonyi Nándorral is, akihez gyakran elvitte születőben levő verseit, kéziratait. Az egyetemen találkozott a két évfolyammal fölötte járó költő Takáts Gyulával és a novelláíró Tatay Sándorral. Pécssett bekapcsolódott az 1931-ben Lovász Pál alapította Janus Pannonius Társaságba is. Az Erzsébet Tudományegyetem és a Janus Pannonius Társaság szabadabb, ám pezsgő szellemi légköre jó hatással volt a fiatal Weöresre. Megismerkedésüktől kezdve szoros kapcsolatban maradt Várkonyi Nándorral, Fülep Lajossal, de pécsi nemzedéktársai közül Takáts Gyulával, Tatay Sándorral és Csorba Győzővel is egy életre szóló barátságot kötött.

Weöres és a fiatal írók első lapolapítási terve is Pécshez köthető. Öttorony címmel Várkonyi Nándor főszerkesztésében egy dunántúli szépirodalmi lapot szerettek volna kiadni. Babits bevezető cikket is küldött az első számhoz. Noha az Öttorony tervét nem sikerült megvalósítani, épp az a pécsi fiatal írógárda kapcsolódik a Székesfehérváron induló Várhoz, akikkel Weöres Pécssett megismerkedett, hiszen már egyetemi hallgatóként figyelemmel kísérte pályatársait. A Petőfi Irodalmi Múzeumban található Jankovich Ferenc-hagyaték Weöres Sándor- és Takáts Gyula-levelei bepillantást engednek az 1930-as évek szellemi légkörébe. Az egykor Székesfehérváron tanuló, később a Várat szerkesztő Jankovich Ferencet Takáts Gyula ajánlhatta Weöres figyelmébe, vagy a Nyugatban is olvashatta Jankovich verseit. Csöngérről 1937. december 25-én a következő levelet küldte Jankovichnak:

Kedves Barátom!
megbocsáss, hogy személyes ismertség nélkül felkereslek levelemmel. Gratulálni szeretnék két versedhez, az *Egy cselédház udvarán* és *Zöldben* címűekhez. Az utóbbi első látszatra igénytelen gracióz játék; valójában hatalmas erőpróba, nemcsak a forma, de a szellem terén is: áldozás a kedély és élni-tudás istenének. Van ennek a két versnek valami olyféle vonzereje, ami mellékessé teszi, hogy a hasonlatok, szép szavak és a művészi-kép állítólagos rekvizitumai föllelhetők-e bennük vagy sem. [...] a Te verseid [...] nem tartalmukkal követik az elismerést, de energiájukkal, szuggesztivitásukkal. [...] minden jót kíván hived,

Weöres Sándor⁷

⁷ Részlet WEÖRES Sándor Jankovich Ferencnek Csöngérről 1937. december 25-én küldött leveléből, PIM V./4337/131/1.

A Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában található Jankovich-hagyaték Takáts Gyula-levele a székesfehérvári Vár lapalapítási tervét bizonyítja. 1937-ben Takáts a következő sorokat küldi Jankovichnak: „Weöres Sanyival különben is sokat beszélgetünk oly szálakról, melyek Téged [...] és magamat fűznek össze. [...] Mi újság a Vár körül, sikerül-e egy dunántúli lapot összehoznunk? Bizony nagy szükség lenne rá. Ha Pálffyval beszélsz, üdvözetemet adjad át.”⁸ Az 1938 februárjában induló székesfehérvári Vár köré tehát már indulása előtti hónapokban az a fiatal írógárda szerveződött, akikkel Weöres levelezett vagy akikkel pécsi diákéveiben szoros barátságot kötött.

Weöres azonban egy másik szállal is kapcsolódott a Várhoz: nem csupán a pécsi íróbarátok révén, hanem Pálffy István közvetítésével is, akihez rokon szálak fűzték. Pálffy István – Weöres unokatestvére – Székesfehérváron újságíróként több lapot is szerkesztett: a Vár-előd Erő és Uj Erő hasábjain is együtt szerepelt Weöressel. Mikor 1932-ben egy rövid életű, Tulipán című lapot jelentet meg, akkor is kér Weörestől verseket: *Hajnal, Sürgönydrótok a szélben, Jó reggelt!, Futó fény, Disszonancia* című zsengeit közli a folyóirat. Pálffy 1934-ben az Uj Erő hasábjain egy személyes hangú írást is közöl Weöresről: „Láttam a levelet, amelyben *Kosztolányi* »isteni csodagyerekek«-nek nevezte, emlékszem, hogy egy szereplésekor *Hegedüs Lóránt* elragadtatásában homlokon csókolta. [...] Weöres Sándor a modern tárgyilagosság költője. Ezért a miénk.”⁹ Méltán lett tehát Weöres a Vár főmunkatársa, aki már hat évvel a Vár indulása előtt, a székesfehérvári Tulipán című lapnak is küld verseket; s épp a Vár elődje, az Uj Erő méltatta költészetét.

A Vár című irodalmi és művészeti folyóirat 1938 februárjától 1939 januárjáig mindössze kilenc számot élt meg, mégis fontos vállalkozása volt Székesfehérvárnak. A folyóirat – mely a dunántúli irodalmi élet központja kívánt lenni – havonta 1500-1600 példányban jelent meg. Helybeli újságírók: Pálffy István és Baróti Géza, Jankovich Ferenc költő, valamint Jankovich egykori tanára, György Oszkár költő, műfordító szerkesztették; a lap főmunkatársaihoz tartozott Weöres Sándor és Takáts Gyula. Weöres Sándor rögtön az első számnak elküldi *Szűjharmonikás bolond* című dallamos-ritmusos versét. A magyaros ütemhangsúly és a metrikus sorvégi daktilus tökéletes dallammá válik épp a zene hatását boncolgató versében:

Napom nem élhetem,
éjem nem alhatom,
hulló nehéz fejem
zúgását hallgatom.

...egy torz őrült zene
zúgását hallgatom.

⁸ Részlet TAKÁTS Gyula Jankovich Ferencnek küldött leveléből. WEÖRES Sándor 1938. február 14-én Jankovichnak küldött levele harmadik oldalára TAKÁTS Gyula is ír, PIM V./4337/131/3.

⁹ PÁLFFY István, *Weöres Sándor, Uj Erő*; a *Fejér Megyei Napló* melléklete, 1934. június 10., 4.

1938 áprilisában *Malaji dalok* című verse jelenik meg a Várban. Jambikus lüktetésű költeménye már a keleti filozófia hatását tükrözi:

Ha egyszer hazatérek,
bilincsben visznek el,
ha másik létbe térek,
csengőkkel űznek el...

A vers születése doktori értekezésének a költészet ősforrását kereső részlete is a Várban volt olvasható *Egy készülő könyvből* címmel. Szintén a Várnak küldi *Kisváros*, *Subanás*, *Fényes hal siklott ki kezemből* című verseit. Weöres verszenei alkotó hajlamát bizonyítja a *Kisváros*, ahol daktilusokra záródó időmérték és a felező nyolcas ütemhangsúly egyedi szimultán technikai bravúr Weöres dallamos-ritmusus költeményeiben. A *Subanás* és a *Fényes hal siklott ki kezemből* már a percnyi megállás és a pillanatnyi lét filozofikus költeményei. A világ apró rebbenéseit figyelő költő a párhuzamos események pillanatnyiségát és az idő változatlanságának képzetét egyszerre teremti meg költeményeiben:

A szomszéd ház tűzfalát
foszforral kente a Hold.

Egy perc!

Beléd szállt valami,
talán a tudás, talán az ígéret,

Fényes hal siklott ki kezemből

Weöres pályakezdetén megtalálja egyedi hangját. Már korai verseiben szakít a század eleji modernség poétikájával, megkérdőjelezi a költői beszéd alanyi szituált-ságát. Szabadul az éntől a határtalan végesség univerzumába vagy akusztikai-esztétikai elveken alapuló dallamos-ritmusos játékversekkel kísérletezik. 1932-től a Nyugat nem csupán a pályakezdetést jelentette számára, a Nyugattal beérkezett költővé vált. A Nyugat mellett az 1940-ig tartó pályaszakasz másik fontos állomása a Vár volt. Weöres a székesfehérvári lap, majd a Nyugat megszűnése után 1941-től a pécsi Sorsunk és a Nyugat-utód Magyar Csillag munkatársa lett. Babits jóslata beigazoló-dott, mikor a Nyugat 1934-ben megjelent *Könyvről könyvre* rovatában a fiatal költők sorában Weörest olyan csodagyerekeknek nevezte, akitől „még kiszámíthatatlan meglepetéseket várhatunk”.¹⁰

¹⁰ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, Nyugat, 1934/16, 178.